

УДК 636.1.082:502.211(477)

DOI: <https://doi.org/10.31073/abg.70.08>

РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ У КОНЯРСТВІ УКРАЇНИ

Т. Є. ІЛЬНИЦЬКА, О. В. СИДОРЕНКО

Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН (Чубинське, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-0969-9095> – Т. Є. Ільницька

<https://orcid.org/0000-0003-2429-9361> – В. О. Сидоренко

ilnytskay@gmail.com

Наукова робота базувалася на результатах багаторічних досліджень галузі конярства України та інформації з офіційних джерел. У роботі застосовувалися аналітичні методи та методи узагальнення абстракції. В статті описується поточний стан конярства в Україні, зазначаючи значне скорочення поголів'я після 1990 року та перехід до приватних господарств, що призвело до неконтрольованого розведення та загрози втрати генофонду. Виокремлюється діяльність Інституту розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН, який реалізує програми з відновлення української поліської породи коней та створення нової породної групи спортивного напрямку. Незважаючи на значні досягнення, українське конярство стикається з проблемами, такими як фрагментація структури власності та необхідність досягнення мінімальної чисельності поголів'я для міжнародного визнання порід. Інститут є центральною установою, що поєднує традиційні методи селекції з передовими технологіями, співпрацюючи з приватними господарствами та громадськими організаціями. Перспективи розвитку пов'язані з подальшою інтеграцією генетичних технологій та зміцненням державної підтримки.

Ключові слова: конярство, збереження біорізноманіття, програма розведення, українська поліська порода, українська спортивна порода

IMPLEMENTATION OF THE BIODIVERSITY CONSERVATION STRATEGY IN HORSE BREEDING IN UKRAINE

T. Y. Ilnytska, O. V. Sydorenko

Institute of Animal Breeding and Genetics nd.a. M.V. Zubets of NAAS (Chubynske, Ukraine)

The research was based on the results of long-term studies of the horse breeding industry in Ukraine and information from official sources. The work utilized analytical and generalized abstraction methods. The article analyzes the current state of horse breeding in Ukraine, noting a significant decline in the horse population after 1990 and a shift to private farms, which led to uncontrolled breeding and the threat of genetic pool loss. It highlights the activities of the M.V. Zubets Institute of Animal Breeding and Genetics of NAAS, which implements programs for the restoration of the Ukrainian Polissia horse breed and the creation of a new sport horse breed group. Despite significant achievements, Ukrainian horse breeding faces challenges such as the fragmented ownership structure and the need to achieve a minimum population size for international recognition of breeds. The Institute is a central institution that combines traditional breeding methods with advanced technologies, collaborating with private farms and public organizations. The prospects for development are related to the further integration of genetic technologies and the strengthening of state support

Keywords: horse breeding, conservation of biodiversity, breeding program, Ukrainian Polesya breed, Ukrainian Sport breed

Вступ. Конярство в Україні є галуззю, що має глибоке історичне коріння та багатогранне значення. Воно не обмежується лише традиційним аграрним сектором, а також визнається ключовим об'єктом збереження біологічного різноманіття. Цей статус підкреслюється як Міжнародною продовольчою організацією FAO, так і національним законодавством України. (Tkachova, 2021) Таке подвійне визнання – як традиційної індустрії, так і важливого компонента біологічного різноманіття – підносить значимість конярства далеко за межі суто економічних показників. Воно позиціонує його як критично важливий елемент національної спадщини та екологічної відповідальності. Це свідчить про те, що питання збереження порід коней є не лише внутрішньою науковою проблемою, а й пріоритетом на національному та міжнародному політичному рівнях, що вимагає узгоджених зусиль та стратегічного підходу. Нині в Україні потребують збереження гуцульська, новоолександрівська ваговозна, українська верхова, українська рисиста та українська поліська породи коней.

Матеріали і методи досліджень: Матеріалом для досліджень слугували результати багаторічних досліджень галузі конярства України та інформація з офіційних джерел. В роботі використано аналітичні та узагальнення абстракції методи.

Результати досліджень. На початку 1990 року Україна володіла значним поголів'ям коней, що налічувало 754 тисячі голів, та мала добре розвинену племінну інфраструктуру. Вона включала 11 державних кінних заводів, 4 іподроми та 132 племінні господарства. Однак, після 2003 року спостерігається значне скорочення поголів'я коней. Одночасно відбувся значний перерозподіл власності: якщо у 1991 році сільськогосподарські підприємства утримували 700,9 тисяч коней, то до 2010 року ця кількість впала до 49 тисяч. Натомість, у приватних господарствах поголів'я зросло до 394,4 тисяч, що становило 88,9% від загальної кількості коней в країні (Tkachova, 2021).

Цей масштабний перехід до приватного сектору мав суттєві негативні наслідки для племінної справи. Він призвів до неконтрольованого відтворення, що ускладнює цілеспрямований селекційний процес, знижує економічну ефективність використання коней та часто призводить до відсутності належного обліку племінного поголів'я. У результаті, рівень племінного поголів'я більшості порід став критично низьким, створюючи загрозу погіршення їхньої якості та навіть повного зникнення цінного вітчизняного генофонду. Такий стан справ підкреслює нагальну потребу у структурованих заходах. В умовах децентралізації та приватизації, коли централізований контроль за розведенням коней значно ослаб, науково-дослідні програми Інституту набувають екзистенційного значення для збереження та відновлення певних українських порід коней.

З початком повномасштабного вторгнення, українське конярство втратило традиційні ринки збуту в Росії та країнах СНД. Це примусове переорієнтування експортних ринків є одночасно і значним викликом, і довгостроковою можливістю для модернізації та інтеграції в європейський кінний сектор. Хоча це створює негайні економічні труднощі, воно спонукає українських заводчиків до пошуку вищих стандартів у розведенні та вдосконалення маркетингових стратегій для відповідності міжнародним вимогам. Такий стратегічний зсув може сприяти створенню більш конкурентоспроможної та стійкої галузі в майбутньому (Ilnytska, 2025)

Сучасна державна аграрна політика України спрямована на перехід до сталого виробництва сільськогосподарської продукції, пом'якшення наслідків зміни клімату та збереження біорізноманіття (Rusan et al., 2024). Ці пріоритети визначені у таких документах, як Стратегія продовольчої безпеки України до 2027 року та Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій до 2030 року, які прямо передбачають зупинення процесу втрати біорізноманіття (Kontseptsia, 2025)

Україна активно адаптує своє законодавство до функціонування аграрного сектору в умовах кліматичних змін, ратифікувавши положення Паризької угоди та заявивши про наміри стати частиною Європейського зеленого курсу (Rusan et al., 2024).

Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН активно реалізує низку цільових програм та проєктів, спрямованих на збереження та вдосконалення порід коней в Україні. Ці ініціативи охоплюють як відновлення зникаючих аборигенних порід, так і розвиток комерційно цінних спортивних напрямків.

З метою відновлення та збереження однієї із українських аборигенних популяцій коней, Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН, у співпраці з громадською організацією "Орелі" розробив та успішно реалізує "Програму реконструкції української поліської породи коней" (Ilnytska et al., 2020). Цей багатосторонній підхід, що об'єднує наукову установу, громадський сектор та приватне господарство, є вкрай важливим для ефективної реалізації природоохоронних заходів. Він дозволяє поєднати глибокі наукові дослідження з практичним впровадженням на місцях, що особливо актуально в умовах фрагментованої структури власності в українському конярстві.

Поліський кінь є однією з найдавніших аборигенних порід Європи, яка існувала на території Українського Полісся понад 4000 років. Проте, з часом ця порода майже зникла, і довгий час її вважали вимерлою. Ситуація змінилася завдяки експедиційним обстеженням, проведеним у 2019 році, під час яких вдалося виявити типових представників цієї унікальної популяції (Ilnytska et al., 2020).

Програму реконструкції української поліської породи коней включає детальні рекомендації щодо оцінки та відбору тварин, встановлення цільового стандарту породи та характеристики її основних селекційних ознак (Ilnytska et al., 2023). Вона також присвячена вивченню поточного стану популяції поліських коней в Україні та враховує досвід білоруських вчених-селекціонерів у відновленні та збереженні поліської популяції.

На базі стаїні "Щербаті Цуглі" сформовано перший табун "поліських" коней, який налічує 28 голів. Проведено порівняльний аналіз промірів та екстер'єру сучасних коней з тими, що розводились у 1952 році. Результати цього аналізу підтвердили збереження екстер'єрно-конституційного типу предків, незважаючи на минуле схрещування, що є важливим показником успіху програми (Ilnytska et al., 2020).

У рамках цієї співпраці Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН бере на себе наукову частину досліджень, що включає проведення вимірів та оцінку тварин, тоді як стаїня "Щербаті Цуглі" відповідає за практичні аспекти, такі як організація випасу та забезпечення кормами. Метою програми є не лише збереження біорізноманіття як такого, а й збереження культурної спадщини та національного надбання Українського Полісся. Таке розширене розуміння природоохоронної діяльності дозволяє залучати ширшу громадську підтримку та потенційно відкриває нові джерела фінансування, забезпечуючи довгострокову стійкість проєкту. Поліські коні, завдяки своїм унікальним якостям, можуть бути успішно використані для розвитку зеленого, екологічного, сільського та кінного туризму, а також дитячого кінного спорту (Ilnytska et al., 2020). Для міжнародного визнання породи необхідно досягти чисельності понад 100 тварин-представників (Ilnytska et al., 2023).

У 2020 році науковці Інституту розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН у співпраці з членами громадської спілки «Асоціація кіннозаводчиків України» розробили "Програму створення породної групи коней спортивного напрямку використання" (Ilnytska & Bondarenko, 2020). Ця програма визначає мету та методику формування нової породної групи, а також надає характеристику сучасного поголів'я спортивних коней, включаючи їхнє походження, екстер'єр, спортивну продуктивність та генеалогію. Розробка цієї програми, поряд з ініціативами щодо аборигенних порід, демонструє гнучкий підхід Інституту розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН до збереження біорізноманіття, що охоплює як рідкісні, так і комерційно цінні породи. Це відображає стратегію балансування природоохоронних зусиль з економічною життєздатністю галузі.

Фундаментом для цієї програми стало дисертаційне дослідження Т. Є. Ільницької (2021) "Обґрунтування системи селекційно-племінної роботи при удосконаленні коней спортивного напрямку використання". Дослідження охоплювало вивчення основних характерис-

тик популяції спортивних коней (за віком, породою та дисциплінами), визначення їхніх екстер'єрно-конституційних особливостей, а також вдосконалення методології оцінки спортивної продуктивності, зокрема через розробку спеціалізованих шкал для конкуру, виїздки та триборства. Важливим аспектом була оцінка ефективності ранжування коней за місцем народження (заводчиком) та жеребців за якістю потомства. У рамках цієї наукової праці ми розробили та застосували лінійну класифікацію для оцінки екстер'єру, рухів, стрибків та темпераменту. Вона включала 19 екстер'єрних ознак, 9 характеристик рухів, 8 показників стрибків та 1 ознаку темпераменту.

Додатково вивчалася генеалогічна структура та умовна чистокровна кровність популяції. Для систематизації отриманої інформації та покращення племінного обліку було розроблено спеціалізоване програмне забезпечення "Реєстр спортивних коней України" (Іlnytska, 2021). Це підкреслює відданість Інституту сучасним методам управління даними та цифровим інструментам у племінній роботі, що дозволяє більш точно здійснювати селекцію та моніторинг генетичного прогресу.

Опрацювання даних показало, що рентабельність вирошування спортивних коней в Україні може перевищувати 50% за умови використання сучасної системи оцінки тварин (Іlnytska, 2021). Цей показник демонструє, що Інститут не лише займається збереженням, а й сприяє економічному розвитку галузі, що є важливим для її сталого функціонування.

Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН активно публікує науково-методичні матеріали, що є важливими інструментами для практиків у галузі конярства:

Каталог коней створеної української спортивної породи (2024): Цей каталог надає детальну інформацію про коней, які беруть участь у програмі створення породної групи спортивних коней. Він призначений для фахівців племінних господарств, спеціалістів з конярства, науковців, викладачів університетів, власників коней та інших зацікавлених сторін (Іlnytska & Sydorenko, 2024).

Методичні рекомендації щодо оцінки та відбору коней поліської популяції (2022): Ці рекомендації розроблені для фахівців племінних господарств, спеціалістів з конярства, науковців та власників коней, надаючи їм практичні настанови щодо роботи з поліською породою (Ільницька et al., 2022).

Регулярна публікація таких каталогів та методичних рекомендацій свідчить про роль Інституту як центрального осередку поширення знань. Це дозволяє переводити складні наукові дослідження у доступні та практичні поради для кіннозаводчиків по всій Україні, сприяючи впровадженню передових практик у розведенні та збереженні кінних порід.

Діяльність Інституту у сфері збереження біорізноманіття коней тісно пов'язана з розробкою та впровадженням спеціалізованих селекційно-генетичних програм. Комплектування та використання генетичного матеріалу з кріобанку відбувається відповідно до цих програм, розроблених для різних видів і порід тварин.

Висновки: Незважаючи на значні досягнення, українське конярство та програми зі збереження біорізноманіття стикаються з низкою викликів. Фрагментована структура власності, що склалася в галузі, ускладнює координацію племінної роботи та ефективний облік поголів'я. Для міжнародного визнання таких порід, як українська поліська, критично важливим є досягнення мінімальної чисельності поголів'я, що вимагає подальших зусиль та інвестицій.

Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН є центральною установою у реалізації програм зі збереження біорізноманіття у конярстві України. Його діяльність охоплює як відновлення зникаючих аборигенних порід, таких як українська поліська порода, так і цілеспрямований розвиток комерційно важливих напрямків, зокрема спортивного конярства.

Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН демонструє багатогранний підхід до збереження генетичного різноманіття, поєднуючи традиційні методи селекції з передовими генетичними та біотехнологічними інструментами, включаючи кріоконсервацію

генетичного матеріалу та молекулярно-генетичний аналіз. Співпраця з приватними господарствами та громадськими організаціями є прикладом ефективної моделі, що дозволяє переходити від наукових досліджень до практичної реалізації. Цей підхід є особливо цінним в умовах фрагментованої структури власності у вітчизняному конярстві. Крім того, Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН активно виконує функцію центру знань, поширюючи наукові результати та методичні рекомендації через свої публікації та участь у наукових заходах, що сприяє впровадженню передових практик у галузі.

Перспективи розвитку пов'язані з подальшою інтеграцією передових генетичних технологій для підвищення ефективності селекції та більш точного моніторингу генетичного різноманіття. Зміцнення державної підтримки та розширення міжнародної співпраці є ключовими для забезпечення довгострокової стійкості програм зі збереження. Продовження акценту на подвійній цінності коней – як біологічного виду, так і культурної спадщини – може сприяти залученню ширшої громадської підтримки та інвестицій. Також важливо розширювати освітні ініціативи для підготовки нового покоління фахівців у галузі конярства та генетичної консервації, що забезпечить сталий розвиток та збереження унікального кінного генофонду України.

REFERENCES

- Ilnytska, T. Y. & Bondarenko, O. V. (2020). *Prohrama stvorennia porodnoi hrupy konei sportyvnoho napriamu vykorystannia* [The program for the creation of a breed group of horses for sport use]. IRHT im. M.V. Zubtsia NAAN. [In Ukrainian].
- Ilnytska, T. Y. (2021). *Obgruntuvannia systemy selektsiino-pleminnoi roboty pry udoskonalenni konei sporty-vnoho napriamu vykorystannia* [Substantiation of the System of Breeding and Pedigree Work in the Improvement of Sport Horses](Candidate's thesis). [In Ukrainian].
- Ilnytska, T. Y. (2025). *Koniarstvo pid chas viiny problemy sohodennia ta stratehii maibutnoho* [Horse breeding during the war: current problems and future strategies], *Zberezhennia lokalnykh porid silskohospodarskykh tvaryn: vyklyk suchasnosti na shliakhu do staloho rozvytku ta bi-oriznomanittia* [Preservation of local breeds of farm animals: a modern challenge on the way to sustainable development and biodiversity], *materialy nauk.-prakt. konf. (c. 102–103)*. [In Ukrainian].
- Ilnytska, T. Y., & Sydorenko, O. V. (2022). *Metodychni rekomendatsii shchodo otsinky ta vidboru konei poliskoi populiatsii* [Guidelines for the Evaluation and Selection of Polesya Horses]. IRHT im. M.V. Zubtsia NAAN. [In Ukrainian].
- Ilnytska, T. Y., & Sydorenko, O. V. (2024). *Kataloh konei stvoriuvanoi ukrainskoi sportyvnoi porody* [Catalog of horses of the Ukrainian sports breed being created] IRHT im. M.V. Zubtsia NAAN. [In Ukrainian].
- Ilnytska, T. Y., Sydorenko, O. V., & Yagusevich, Yu. S. (2023). *Programa rekonstruktzii ukrainskoi poliskoi porody konei* [Program for the reconstruction of the Ukrainian Polesie horse breed]. IRHT im. M.V. Zubtsia NAAN. [In Ukrainian].
- Ilnytska, T. Y., Sydorenko, O. V., Yagusevich, Y S., & Leshchenko, N. M. (2020). Polesye horse: history of origin and current situation. *Rozvedennia i henetyka tvaryn – Animal Breeding and Genetics*. Kyiv, 59, 136–141. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.31073/abg.59.15>
- Kontseptsiiia Derzhavnoi tsilovoi ekonomichnoi prohramy rozvytku tvarynnytstva na period do 2033 roku.* (2025). [Concept of the State Targeted Economic Program for the Development of Live-stock Breeding for the Period Until 2033]. [In Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2025-p#Text>
- Rusan, V. M., Zhurakovska, L. A., Vozhehova, R. A., Zhalilo, Ya. A., Danchuk, O. V., Hranovska, L. M., & Shablia, O. S. (2024). *Perspektyvy rozvytku ahrarnoho sektora Ukrainy v umovakh klimatychnykh zmin* [Prospects for the development of the agricultural sector of Ukraine in the context of climate change.] NISD. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.09>

- Tkachova, I. V. (2011). Stratehiia rozvytku haluzi koniarstva v Ukraini [Strategy for the development of the horse breeding industry in Ukraine] *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Tekhnolohiia vyrobnytstva i pererobky produktsii tvarynnytstva – Scientific Bulletin of the National University of Life Resources and Environmental Management of Ukraine*. Animal Science and Food Technology. Kyiv, 160 (1), 271–277. [In Ukrainian].
- Tkachova, I. V. (2021). Sostoyanie konevodstva Ukrainy. Problemy i perspektivy [State of horse breeding in ukraine, problems and perspectives] *Inovații în zootehnie și siguranța produselor animaliere–realizări și perspective* [In Russian]. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/535-542.pdf

Одержано редколегією 03.07.2025 р.

Прийнято до друку 21.08.2025 р.